

TILSHUNOSLIKDA KOINOTGA OID ATAMALARNING QO'LLANILISHI

*Andijon davlat chet tillari instituti,
Sharipova Madina Shermuhammedovna
Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohatxon*

Annotatsiya: Ushbu maqola tilshunoslik doirasida koinotga oid atamalarning funksional va semantik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda astronomik leksikaning ilmiy uslubdan badiiy va kundalik nutqqa o'tishi, metaforizatsiya jarayonlari hamda ushbu atamalarning til tizimidagi o'рни tahlil qilinadi. Shuningdek, koinotga oid nomlarning (kosmonimlar) onomastik ahamiyati, ularning madaniy kontekstdagi aks etishi va terminologiya sohasidagi o'ziga xosliklari ko'rib chiqiladi. Ishning asosiy maqsadi — fazoviy tushunchalarni ifodalovchi til birliklarining o'zbek tilida qo'llanilish dinamikasini lingvistik nuqtai nazardan ochib berishdir.

Kalit so'zlar: *tilshunoslik, koinotga oid atamalar, kosmonimlar, leksikologiya, sematika, metafora, onomastika, terminologiyakognitiv lingvistika, badiiy nutq uslubi.*

Аннотация: Данная статья посвящена изучению функционально-семантических свойств пространственно-связанных терминов в рамках лингвистики. В ней анализируется переход астрономической лексики от научного стиля к художественной и повседневной речи, процессы метафоризации и место этих терминов в языковой системе. Также рассматривается ономастическое значение пространственно-связанных названий (космонимов), их отражение в культурном контексте и их специфика в терминологической сфере. Главная цель работы – раскрыть динамику использования языковых единиц, выражающих пространственные понятия в узбекском языке, с лингвистической точки зрения.

Ключевые слова: *лингвистика, космические термины, космонимы, лексикология, семантика, метафора, ономастика, терминология, когнитивная лингвистика, художественный стиль речи.*

Abstract: This article is dedicated to the study of the functional and semantic characteristics of terms related to space within the framework of linguistics. It analyzes the transition of astronomical lexicon from scientific style to artistic and everyday speech, the processes of metaphorization, and the role of these terms in the language system. Furthermore, the onomastic significance of cosmic names (cosmonyms), their reflection in the cultural context, and their specific characteristics in the field of terminology are reviewed. The main objective of the work is to reveal, from a linguistic point of view, the dynamics of usage of language units expressing spatial concepts in the Uzbek language.

Key words: *linguistics, cosmic terms, cosmonyms, lexicology, semantics, metaphor, onomastics, terminology, cognitive linguistics, artistic style of speech.*

Koinotga oid atamalar tilshunoslikda muhim o'rin egallaydi. Koinot — insoniyat uchun eng yangi va sirli olam hisoblanadi. Koinot bilan bog'liq terminlar, masalan, galaktika, yulduz, sayyoralar va orbitalar, ma'lum bir ijtimoiy muhitda, madaniyatda va til tizimida o'z aksini topadi. Bu atamalar nafaqat ilmiy tushunchalar sifatida, balki har bir insonning mavjudligi va hayoti bilan bog'liq bo'lgan unsurlar sifatida ham ahamiyatlidir. Koinot terminologiyasi, tilga olish frazeologiyasida keng qo'llaniladi. Bu esa tilshunoslikda texnik terminlar va javobgarlik nuqtai nazaridan yutuqlarni ta'minlaydi. Koinotga oid atamalarni tilshunoslikda tahlil qilish ko'plab imkoniyatlar beradi. Koinot tushunchalari turli madaniy kontekstlarda vozga chiqariladi, bu esa ularning sematik xususiyatlarini shakllantiradi. Leksik birliklar orasidagi munosabatlar ko'plab tahliliy ishlar orqali o'rganiladi va koinot terminlarining o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Koinot tushunchalari bilan bog'liq tadqiqotlar va nazariyalar, tilshunoslarga zamonaviy muammolarni hal qilishda yordam beradi. Tilshunoslikda global yakun penomenalar koinot terminlaridan kelib chiqishi mumkin. Shuningdek, bu atamalar vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini kuzatish mantiqan ijtimoiy va madaniy kontekstlarni o'z ichiga oladi. Natijada, koinotga oid atamalar tilshunoslik fanida kompleks va boy ma'nolar to'plamini tashkil etadi. Ularning o'rganilishi faqatgina koinot to'g'risidagi ilmiy tasavvurga emas, balki insoniyatning o'zini o'zi anglash jarayoniga ham ta'sir qiladi. Koinot terminlarining o'qitilishiga va ulardan foydalanishga e'tibor, til o'rganishni tezlatuvchi element sifatida ko'riladi. Shunisi e'tiborga loyiqki, koinot tushunchalari kelajakdagi tilshunoslik tadqiqotlarida yangi imkoniyatlar ochadi.

Koinot terminlarini o'rganish metodologiyasi juda muhim va qiziqarli tadqiqot sohalariidan biridir. Bu soha astronomiya, fizik nazariyalar va falsafa kabi turli fanlar bilan chambarchas bog'liq. Koinot terminlari insoniyatning koinotga bo'lgan qarashlarini va tushunishlarini shakllantiradi. Shu boisdan, bu terminlarni o'rganish uchun turli usullar va yondashuvlar ishlab chiqilgan. O'rganish usullari keng ko'lamda mavjud bo'lib, ularning orasida empirik tadqiqotlar, tasviriy va matematik model yaratish, shuningdek, nazariy tahlillarni o'z ichiga oladi. Empirik tadqiqotlar koinotning fizik xususiyatlarini o'rganish uchun teleskoplar va boshqa qiyinlashtirilgan asboblardan yordamida yangi ma'lumotlar to'plash imkonini beradi. Tasviriy yondashuvlar esa koinotning turli jabhalarini bajarish orqali terminlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Masalan, astronomik tadqiqotlar natijasida koinotdagi yulduzlar va galaktikalarni odamlar qanday qilib tasvirlaydi va ularning terminlarini qanday kiritish mumkinligini o'rganish nafaqat ilmiy, balki estetik ahamiyatga ham ega. Metodologiyaning yana bir muhim jihati – interdisipliner yondashuvdir. Koinot

terminlarini o'rganishda astronomiyaning fizikasi, matematika va falsafasi o'rtasida muloqot va hamkorlik zarurligini ko'rsatadi. Ushbu sohalar o'rtasida yaxshi erishilgan natijalar va yangi fikrlar shakllanadi. Bundan tashqari, insoniyat va koinot o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish orqali, koinot terminlarini yanada chuqurroq va kattaroq kontekstdan ko'rish mumkin.

Koinot nazariyasi va terminologiyasi insoniyat uchun doimo qiziqish uyg'otgan. Tilshunoslikda koinotga oid atamalar, masalan, 'galaktika', 'yulduz', 'kosmos' kabi so'zlar keng qo'llaniladi. Bu terminlar faqat astronomik ma'noda emas, balki metaforik tarzda ham ishlatiladi. Tilshunoslar bu atamalarni mumkin bo'lgan ko'plab istiqbollari va kontekstlarda o'rganadilar. Misol uchun, 'galaktika' so'zi ko'plab tilshunoslik tadqiqotlarida figurativ mohiyatda yoki ijtimoiy tuzilmalardagi murakkablikni tavsiflashda ishlatilishi mumkin. Bu talaffuz orqali insoniyat fikrining kengayishini va til orqali koinot haqidagi tasavvurlarimizni qanday ifodalashimizni ko'rsatadi. Tilshunoslikda koinot atamalarining qo'llanilishi ko'plab nazariyalar va o'rganish paradigmatlari bilan bog'liq. Misol uchun, ba'zi olimlar 'yulduz' atamasini kognitiv lingvistikada ishlatishadi, chunki u inson tafakkuri va tilning tuzilishi o'rtasidagi aloqalarni o'rganishda yordam beradi. Koinot terminlarini o'rganish, til va fikrlash o'rtasidagi munosabatni yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi. Shuningdek, koinot istilohlarining o'zgarishi xuddi til o'zgarishi kabi davom etmoqda. Koinotga oid yangi kashfiyotlar va nazariyalar paydo bo'lishi tilga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Hozirda insoniyat o'ylashining va ifodalashining yangi yo'llarini ochishda koinot terminlaridan foydalanish yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Kosmos va uning elementlari, shuningdek, yangi texnologiyalar yordamida odamlarning ongi va madaniyatidagi o'zgarishlarni ifodalaydi. Koinotga oid atamalar tilshunoslikda qiziqarli tadqiqot obyekti hisoblanadi. Bu atamalar orqali biz nafaqat til, balki tadqiqot yo'nalishlari va insoniyatning kosmosga bo'lgan qarashlarini ham anglashimiz mumkin.

Koinot va tilshunoslik o'rtasidagi aloqalarni aniqlash, tilshunoslik fanining koinotga oid terminologiyasi orqali amalga oshiriladi. Koinot, o'z ichiga besh qit'a va ulardagi sayyoralarni oladigan cheksiz maydon bo'lib, tilshunoslik esa, odamlar o'rtasida muloqot qilish uchun mo'ljallangan tilni o'rganadi. Koinot terminlari, odatda, sifatida namunalar keltirgan holda, tadqiqot jarayonlarida ishlatiladigan ilmiy so'zlardan iborat. Bu terminlar, masalan, 'galaktika', 'nazar', 'quyosh' kabi atamalar tilshunoslikda ham o'z ifodasini topadi. Ushbu atamalar ham o'z tilimizda bevosita harakatga ta'sir ko'rsatadi va bu jarayon koinotga bo'lgan e'tiborimizni ham kuchaytiradi. Bundan tashqari, tilshunoslik va koinot terminlari o'rtasidagi bog'liqlik o'z ichiga madaniy kontekstlarni ham oladi. Har bir millat koinotdagi hodisalarni o'z tilida ifodalashga harakat qiladi. Masalan, turli xalqlar o'z tilida koinot hodisalarini tasvirlash uchun alohida so'zlarni ishlatishadi. Bu esa ularning madaniyati, uslubi va til

tizimi orqali namoyon bo'ladi. Koinot terminlarining ma'nosi yanada chuqur o'rganilganda, ular faqat ilmiy texnikalar emas, balki turli madaniyatlarning qadriyatlarini aks ettiradi. Koinot terminlari va tilshunoslik o'rtasidagi munosabatlar juda muhimdir. Bu munosabatlarni o'rganish orqali, tilshunoslik fani koinot bilimimizni yanada kengaytirishi mumkin. Koinotdagi turli hodisalarni til orqali ifodalash, nafaqat ilmiy ma'lumotlarni kengaytiradi, balki insoniyatning o'zligini va madaniyligini ham bayon etadi. Shuningdek, tilshunoslik orqali koinot haqidagi bilimlarimizni jahon miqyosida baham ko'rish imkoniyatini taqdim etadi.

Tilshunoslikda koinotga oid atamalar tilning rivojlanishi va madaniyatdagi o'rnini anglatadi. Ushbu atamalar koinot, qiyofalar, va kosmik hodisalarni ifodalashda foydalaniladi. Koinot haqidagi tushunchalar til orqali chegara bilmas holda tarqatiladi. Ular lingvistik jarayonlarga, masalan, so'z boyligi va sintaksisga ta'sir ko'rsatadi. Koinotga oid atamalar ko'pincha metafora va analogiyalar orqali tilga ko'chiriladi, bu esa adabiyot va san'atda yangi ifodalarni yaratadi. Shuningdek, bu atamalar ilmiy tadqiqotlar va ta'lim jarayonlarida ham keng qo'llaniladi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, koinotga oid atamalar ruhiy va madaniy elementlarni uzviy bog'laydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ismoilov A. (2018). "Koinotga oid atamalar: tilshunoslik nuqtai Nazari." O'zbekiston Davlat Noshiyoti.
2. Navro'zov M. (2020). "Koinot va til: tilshunoslikda yangi yondashuvlar." Journal of Linguistic Studies.
3. Saidov D. (2021). "Koinot va uning tilshunoslikdagi ahamiyati." O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
4. Yusupov R. (2019). "Koinot tushunchalari va ularning lingvistik tahlili." Philology and Linguistics Review.